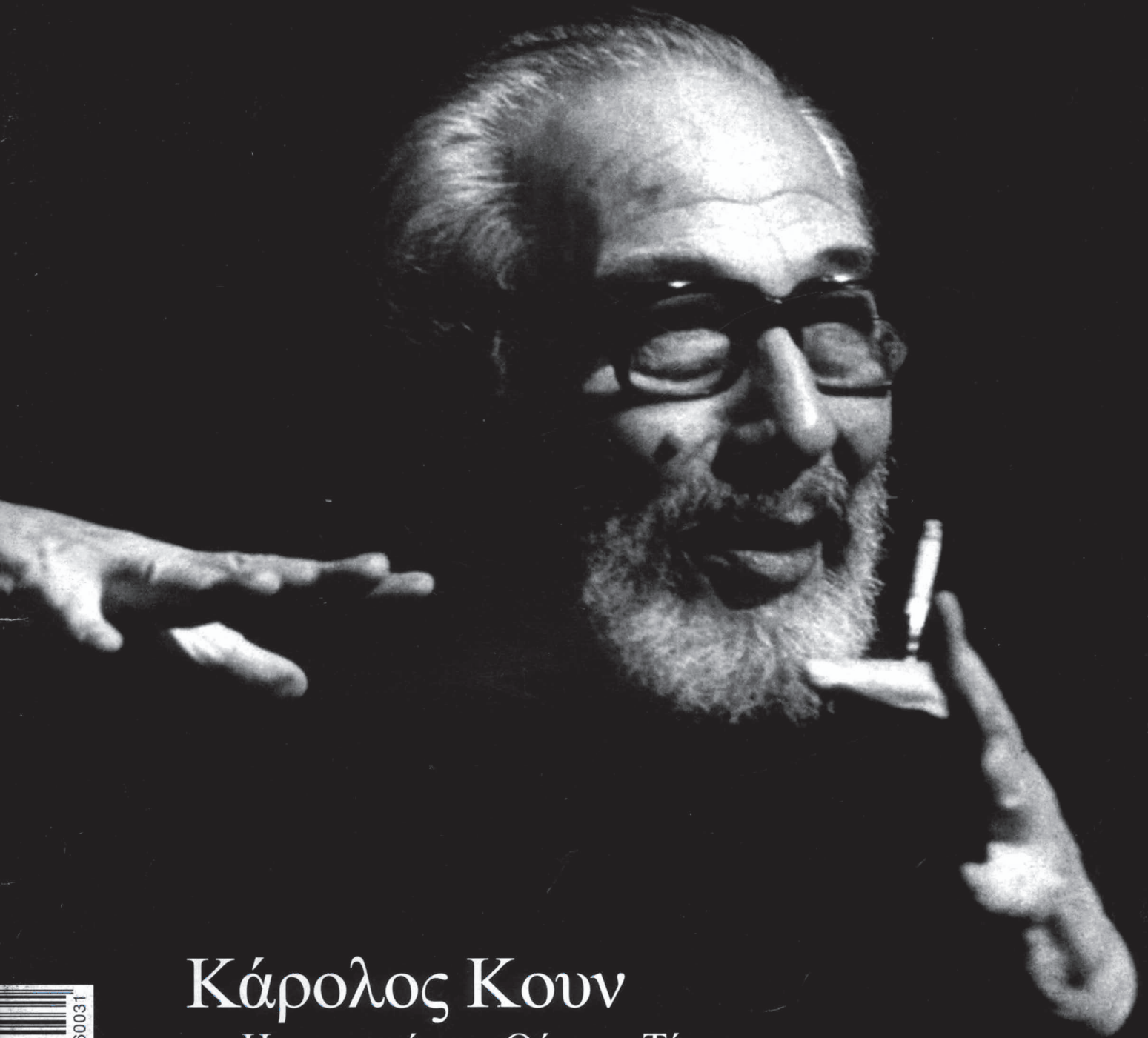

Μετρονόμος

Τρίμηνη έκδοση, τχ. 50.

Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2013. 4,00 €

Κάρολος Κουν

Η μουσική στο Θέατρο Τέχνης

Αθανάσιος Μανέτας | Κίτρινα Ποδήλατα | Πάνος Σαββόπουλος

Βασίλης Τσαμπρόπουλος | Μανώλης Χατζημανώλης

Μάνος Λοΐζος – Νέγρικος ηλεκτρισμός

7 711094 760031

Αθανάσιος Μανέτας

Ο πρωτοπόρος μπουζουξής της αθηναϊκής σχολής

Του Σταύρου Κουρούση

Η ονομασία «μπουζούκι» προήλθε από ένα είδος ταμπουρά με την ονομασία «buzurk tanbur» που -σύμφωνα με τον Γάλλο περιηγητή του 18ου αιώνα Guillaume Andrea Villoteau- στα περσικά σημαίνει «μεγάλος ταμπουράς» ο οποίος υπήρξε ένα τρίχορδο όργανο, κατά την οθωμανική περίοδο. Το θρυλικό αυτό όργανο με τη μακρά ιστορία στον ελλαδικό χώρο έχει ρίζες από την αρχαιότητα οι οποίες φτάνουν μέχρι και την ελληνική επανάσταση. Υπήρξε το όργανο των άτακτων και των θαρραλέων, του Κασομούλη, του Μπότσαρη, του Μακρυγιάννη, του Πετρόμπεη και τόσων άλλων ηρωικών αγωνιστών του '21.

Αυτό το «ιερό όργανο» -κατά τον Μάρκο Βαμβακάρη- καθιέρωσε από τα χέρια των φυλακισμένων του Παλαμηδίου, του Γεντικουλέ, της Παλιάς Στρατώνας, του λιμανιού, της ταβέρνας και του τεκέ και μαζί με τον μπαγλαμά εξύμνησε και συνόδευσε περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο όργανο τη ζωή και τους καημούς των χαμηλών λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων. Διαδεδομένο, και συνάμα κυνηγημένο, καρτερούσε υπομονετικά τη στιγμή που η τεχνολογία και η καταγραφή του ήχου σε δίσκους γραμμοφώνου θα το απαγκίστρωνε από τα δεσμά που του είχαν επιβληθεί από μια κοινωνία συντηρητική και επικριτική. Ο πόλεμος που είχε κηρυχτεί εναντίον του μπουζουκιού οφειλόταν στο γεγονός ότι μετέφερε το ρεπερτόριο των τραγουδιών του περιθωρίου σε ευρύτερο κοινό.

Η λογοκρισία στον τρόπο της ζωής και της διασκέδασης του Έλληνα υπήρξε πολύ πριν την αρχή της δισκογραφίας. Διαβάζοντας ένα απόσπασμα από εφημερίδα της Σύρου, του 19ου αιώνα, διαπιστώνουμε ότι την 1η Νοεμβρίου του 1874 καταδικάστηκαν δύο μουσικοί από το δικαστήριο Ερμούπολεως διότι «έπαιζαν τσιβούριον και ετραγώδουν αισχρά άσματα εις καφενείον»...

Είναι σημαντικό να σκιαγραφήσουμε το μουσικό κλίμα των Αθηνών από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου. Βρισκόμαστε στη χρυσή εποχή της αθηναϊκής μουσικής σχολής όπου σπουδαίοι δημιουργοί, όπως οι Νικόλαος Κόκκινος, Δημήτρης Ρόδιος, Χρήστος Στρουμπούλης, Σπυρίδων Ξύνδας κ.ά. παράγουν συνθέσεις κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, οι οποίες έχουν τεράστια απήχηση στον καιρό τους, με πολλές από αυτές να τραγουδιούνται έως τις μέρες μας. Παράλληλα έχουμε το τέλος της περιόδου του κουτσαβακισμού

> Ο Αθανάσιος Μανέτας και τα δύο παιδιά του Κώστα και Βασιλική περίπου το 1920

-ενός από τα μεγαλύτερα κοινωνικά φαινόμενα του 19ου αιώνα- η οποία άφησε το στίγμα της μέσα από τα δικά της χαρακτηριστικά τραγούδια που εξέφρασαν το περιθώριο.

Ένας από τους πρωτεργάτες του μπουζουκιού σε αυτή την όχι και τόσο ομαλή περίοδο υπήρξε ο Αθανάσιος Μανέτας, ο άνθρωπος που έμελλε να είναι ο πρώτος που ηχογράφησε αυτό το όργανο στον ελλαδικό χώρο, εκείνος που μπόρεσε να το βάλει ακόμα και στα σαλόνια των υψηλών κοινωνικών τάξεων της εποχής. Γεννημένος στην Τρίπολη της Αρκαδίας το 1879, έμεινε γνωστός ως ένας από τους σημαντικότερους μπουζουξήδες της εποχής και θεωρείται ένας από τους πρώτους επαγγελματίες του είδους, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους

συναδέλφους του οι οποίοι υπήρξαν κυρίως ερασιτέχνες.

Τα βιογραφικά του στοιχεία είναι εξαιρετικά φτωχά. Πιθανόν σπούδασε μουσική σε μικρή ηλικία, αφού οι αναφορές προς αυτόν τον καταδεικνύουν ως μουσικό που κατείχε τεράστιο ρεπερτόριο από κλασικά κομμάτια, τανγκό, βαλς, μαζούρκες, καντρίλιες, μέχρι και αδέσποτα ρεμπέτικα του 19^{ου} αιώνα. Δραστηριοποιήθηκε σε όλη του τη ζωή κυρίως στην Αθήνα. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έθεσε στη διάθεσή μας ο εγγονός του κ. Κώστας Παπαηλίου, διέμενε στην οδό Ευδόξου 10, στον Νέο Κόσμο. Σοβαρός και καλός οικογενειάρχης, είχε παντρευτεί την Ανδρονίκη Αλεξάνδρου και ήταν πατέρας δύο παιδιών, του Κώστα και της Βασιλικής (Κικής). Επίσης, σύμφωνα πάντα με δηλώσεις του εγγονού του, ήταν συχνά προσκεκλημένος

σε εκδηλώσεις των υψηλών κοινωνικών τάξεων, συμμετέχοντας πιθανώς ως μέλος κομπανίας. Τα έσοδά του από την τέχνη του μουσικού, την οποία ασκούσε επαγγελματικά και αποκλειστικά, ήταν ικανά ώστε να φροντίσει με επιμέλεια τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών του. Έτσι, η κόρη του έμαθε γαλλικά και κιθάρα με δάσκαλο, ενώ φοίτησε και σε ένα από τα καλύτερα εκπαιδευτικά σχολεία της εποχής.

Οι ρεμπέτες μπουζουξήδες της γενιάς που ακολούθησε και έμεινε γνωστή ως «η χρυσή γενιά του ρεμπέτικου», οι Μάρκος Βαμβακάρης, Στέλιος Κερομύτης, Γιάννης Παπαϊωάννου, Φραγκίσκος Ζουριδάκης κ.ά. έκαναν αναφορές στον πρωτοπόρο Μανέτα, καθώς και στην επιρροή του πάνω στα μουσικά δρώμενα της εποχής. Επίσης ο λαϊκός συνθέτης Γιώργος Ζαμπέτας αναφερόταν σε αυτόν χαρακτηρίζοντάς τον «μεγάλη μορφή».

Ο Μανέτας υπήρξε ο πιο διάσημος εκπρόσωπος της αθηναϊκής σχολής μπουζουκιού που περικλείει τον τυπογράφο της «Βραδυνης» Γιώργο Σκούρτη, τον Μιχάλη Ζαμπέτα, τον Φραγκίσκο Ζουριδάκη, τον Κ. Γεωργιάδη και άλλους, και που χαρακτηριστικό της ήταν ότι τα μέλη της ήταν επαγγελματίες και υποδειγματικοί οικογενειάρχες που δεν είχαν άμεση σχέση με τον υπόκοσμο και τις κάθε είδους παράνομες δραστηριότητες.

Με φημισμένα αθηναϊκά τραγούδια και καντάδες, όπως τα «Ανθισμένη αμυγδαλιά», «Αν παρήλθον οι χρόνοι», «Ανδριάννα», κλασικά κομμάτια, μικρασιάτικους και δημοτικούς σκοπούς με μια τεχνοτροπία εκτέλεσης που είχε σαφείς επιρροές από τη φιλοσοφία του μαντολίνου και της ευρωπαϊκής μουσικής, η σχολή αυτή διαφοροποιείτο συγκριτικά με αυτήν του Πειραιά, η οποία είχε ως κύριο ρεπερτόριό της το τραγούδι της φυλακής, του τεκέ και γενικώς του περιθωρίου, με εκπροσώπους όπως τους Μιχάλη Ρεγγίνα, Γιάννη Μιχαλαρέα (Γυαλιά), Νίκο Σκριβάνο, Μιμικό Μπογιατζή, Αποστόλη Ζυμαρίτη, Νίκο Αιβαλιώτη κ.ά.

Ένα μέρος του ρεπερτορίου των μουσικών αυτής της σχολής

> Ο Θανάσης Μανέτας και η κομπανία μεταξύ 1920-1930

περιείχε και μερικά τραγούδια από την κοντινή εποχή των κουτσαβάκηδων, τα οποία θα ακούγονται κατά τις βραδινές κυρίως ώρες, προς το τέλος μιας μουσικής σύναξης με μπουζούκια. Ο Μάρκος Βαμβακάρης στην αυτοβιογραφία του αναφέρει τον Μανέτα ως έναν από τους πρώτους μπουζουξήδες ο οποίος έκανε συστηματική χρήση του κουρδίσματος ρε-λα-ρε, του λεγόμενου «ιταλικού» ή «ευρωπαϊκού», του καθιερωμένου πλέον κουρδίσματος του τρίχορδου μπουζουκιού, έχοντας υπόψη ότι την εποχή εκείνη το μπουζούκι δεν είχε απαγκιστρωθεί από την επιρροή του ταμπουρά, διατηρώντας μια ποικιλία κουρδισμάτων όπως: Καραντουζένι, Αραμπιέν, Συριανό, Ανοιχτό, Ραστ, κ.λ.π.

Ο Βαμβακάρης γνώρισε τον Μανέτα αποκλειστικά ως μουσικό ευρωπαϊκής μουσικής και τον αναφέρει ως μπουζουξή τετράχορδου που είναι ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης σχολής. Οι μπουζουξήδες της, επηρεασμένοι από τις φημισμένες μαντολινάτες της εποχής, αντιμετώπιζαν το όργανο σαν μια μεγαλύτερη σε μέγεθος μαντόλα κουρδίζοντας συνήθως σε κούρδισμα ρε-λα-ρε-λα ή κάνοντας χρήση τριπλών χορδών στη μεσαία ή μπάσα περιοχή του οργάνου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο μπουζουξής Φραγκίσκος Ζουριδάκης (1907-1984), ο οποίος υπήρξε ο μουσικός που ηχογράφησε το μοναδικό δείγμα¹ του παιξίματος αυτής της σχολής. Πρόκειται για το καταπληκτικό «Συριανό Χασάπικο», ηχογραφημένο τον Ιανουάριο του 1936. Ο ίδιος ανέφερε τον Θανάση Μανέτα ως μπουζουξή που έπαιζε και καντάδες, αφήνοντας να εννοηθεί το εύρος του ρεπερτορίου του.

Στην πρώτη ηχογράφιση του οργάνου στην Ελλάδα, το 1931, ο Μανέτας καταθέτει δύο αδέσποτες δημιουργίες. Πρόκειται για δύο μικρασιάτικους σκοπούς, με τίτλους «Τα δίστιχα του Μάγκα» και «Καλέ μάνα, δεν μπορώ». Έναν χρόνο αργότερα, το 1932, ηχογραφεί το τραγούδι «Ο Μεμέτης», το οποίο υπήρξε η τελευταία του ηχογράφιση.

1. Η οικογένεια του μουσικού κατέχει μια ερασιτεχνική ηχογράφιση-ντοκουμέντο, με το χαρακτηριστικό παίξιμο αυτής της σχολής. Περιέχονται τα «Συριανό χασάπικο», «Σερενάτα» του Σούμπερτ, «Χασάπικο πολίτικο», κ.ά.

> Ο Μανέτας και η γυναίκα του, αρχές του 1900

Πρόκειται για συγκλονιστικές και μνημειώδεις ερμηνείες ύφους οι οποίες κυκλοφόρησαν σε ελάχιστα αντίτυπα στην εποχή τους, ενώ σήμερα έχουν βρεθεί από τους συλλέκτες μόνο τρία δείγματα σε κακή κατάσταση· μάλιστα το ένα από αυτά σε αποσπασματική μορφή. Η λαογραφική αξία τους είναι μεγάλη, καθώς πρόκειται για κάποια από τα ελάχιστα ντοκουμέντα εκτέλεσης του ρεμπέτικου του 19^{ου} αιώνα με μπουζούκι. Στις ηχογραφήσεις αυτές συμμετέχουν ο μεγάλος τσιμπολάστας Ιωάννης Λειβαδίτης, ένας άγνωστος τραγουδιστής με το ψευδώνυμο Σπαχάνης, και το περίφημο «Αηδόνι της Σμύρνης», ο Κωνσταντίνος Νούρος.

Στις δύο πρώτες ηχογραφήσεις το μπουζούκι κατέχει τον ρόλο συνοδείας, κάνοντας βαριά χρήση ελεύθερων χορδών (που ήταν ο πιο καθιερωμένος τρόπος παιξίματος του οργάνου κατά τον 19^ο αιώνα), παίζοντας ελάχιστες φορές τη μελωδική γραμμή. Η ίδια τακτική παρατηρείται και σε μερικές από τις πρώτες καταγραφές μπουζουκιού στις Ηνωμένες Πολιτείες μεταξύ 1928-29, σε ηχογραφήσεις των μουσικών Γιώργου Κασσάρα ή Κασσιάρα και Βασίλη Ντηνιακού, οι οποίοι διέθεταν στην ορχήστρα τους και μπουζούκι.

Στην τρίτη ηχογράφιση, με το τραγούδι «Ο Μεμέτης», το μπουζούκι κατέχει σολιστικό ρόλο, χάρη στο γεγονός ότι η τονικότητα του κομματιού κάνει μη επιτρεπτή τη χρήση ελεύθερων χορδών, αφήνοντας έτσι ως μοναδική επιλογή την εκτέλεση μελωδικής γραμμής.

Οι ηχογραφήσεις αυτές τον αναδεικνύουν ως μουσικό με μεγάλη γνώση του ρεμπέτικου ύφους, κάνοντάς μας να δυσανασχετούμε για το γεγονός πως οι αρμόδιοι παράγοντες των δισκογραφικών εταιρειών της εποχής δεν τον ηχογράφησαν

(όπως και πολλούς ακόμα) στο ρεπερτόριο για το οποίο ήταν ευρύτερα γνωστός.

Ο Μανέτας -όπως και πολλοί ακόμη Αθηναίοι μπουζουξήδες της εποχής- χρησιμοποιούσε όργανα κατασκευής του μεγάλου Υδραίου μάστορα Μανώλη Κοπελιάδη (1852-1934), ο οποίος είχε εργαστήριο στο κέντρο της Αθήνας και θεωρείται από τους πιο σημαντικούς μάστορες μπουζουκιών της εποχής, με μεγάλη ειδικευση και στα λαούτα.

Ο Μανέτας απεβίωσε στις 25 Μάρτη του 1942, κατά την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής, σε ηλικία 63 ετών. Οι τρεις ιστορικές ηχογραφήσεις που πραγματοποίησε αποτέλεσαν προθάλαμο των μεγάλων επιτυχιών που ακολούθησαν, όπως το θρυλικό «Μινόρε του τεκέ» από τον Ιωάννη Χαλικιά στις ΗΠΑ, τον Ιανουάριο του 1932. Λίγο αργότερα, με την έλευση της ρεμπέτικης-πειραιώτικης σχολής στην ελληνική δισκογραφία από τους Γιώργο Μπάτη, Μάρκο Βαμβακάρη, Δημήτρη Γκόγκο (Μπαγιαντέρα), Ανέστο Δελιά κ.ά., θα εξυμνηθούν τα τραγούδια του περιθωρίου μέχρι την επιβολή της μεταξικής λογοκρισίας, το 1937. Ωστόσο το μπουζούκι ως όργανο θα διατηρηθεί στη επιφάνεια και θα υπηρετήσει μια νέα μορφή λαϊκού τραγουδιού που φτάνει ως τις μέρες μας.

Δισκογραφία Θανάση Μανέτα

Εταιρεία Columbia, Αθήνα.

1. Τα δίστιχα του μάγκα (Σπαχάνης-Λειβαδίτης-Μανέτας)
Μάιος 1931, DG 147(W-233)
2. Καλε μάνα, δεν μπορώ (Σπαχάνης-Λειβαδίτης-Μανέτας)
Μάιος 1931, DG 147(W-233)
2. Ο Μεμέτης (Νούρος -Λειβαδίτης-Μανέτας)
Νοέμβριος 1932, DG 203(W-324)

Βιβλιογραφία - Πηγές

Μάρκος Βαμβακάρης - Αυτοβιογραφία
(επιμέλεια Αγγελική Βέλλου-Καίη), εκδόσεις Παπαζήση
Γιώργος Ζαμπέτας - Βίος και πολιτεία
(επιμέλεια Ιωάννα Κλεισαίου), εκδόσεις Ντέφι.
Τάσος Σχορέλης - Ρεμπέτικη Ανθολογία - τόμος Β', εκδόσεις Πλέθρον
Σταύρος Κουρούσης - Από τον ταμπουρά στο μπουζούκι, εκδόσεις Ορχηστρής
Λευτέρης Παπαδόπουλος - Να συλληφθεί το ντουμάνι, εκδόσεις Καστανιώτη
Μάνος Ελευθερίου - Μαύρα Μάτια, εκδόσεις Μεταίχμιο

Ευχαριστώ ιδιαίτερω τον εγγονό του Θανάση Μανέτα, κ. Κωνσταντίνο Παπαλήιου, για τα πολύτιμα βιογραφικά στοιχεία γύρω από τη ζωή του παππού του, καθώς και για το φωτογραφικό υλικό. Ευχαριστώ επίσης τον Μάνθο Μανιό και την Ελένη Σπυροπούλου για τη βοήθειά τους στη γλωσσική επιμέλεια του κειμένου.

Η οικογένεια του μουσικού κατέχει μια ερασιτεχνική ηχογράφηση-ντοκουμέντο, με το χαρακτηριστικό παίξιμο αυτής της σχολής. Περιέχονται τα «Συριανό χασάπικο», «Σερενάτα» του Σούμπερτ, «Χασάπικο πολίτικο», κ.ά.